

INGLIZ VA O'ZBEK ADABIYOTIDA FRAZEMALAR: O'XSHASH VA FARQLI JIHATLAR

Nafisa Kubayeva, mustaqil izlanuvchi,

Samarqand davlat chet tillar instituti

nafisaxon77777@gmail.com

Annotatsiya

Frazemalar – tilning ajralmas qismi bo'lib, ular xalqning madaniy merosi, tarixi va dunyoqarashining ifodasi sifatida xizmat qiladi. Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning shakllanishi, semantik mazmuni va madaniy ahamiyatini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, har ikki tilda frazemalar o'xshash vazifani bajarsada, ularning shakli va mazmunida jiddiy madaniy tafovutlar mavjud bo'lib, bu tarjima va madaniyatlararo muloqotda muammolar tug'dirishi mumkin. Mazkur maqolada ushbu o'xshashlik va tafovutlar adabiy namunalarda namoyon bo'lgan jihatlar bilan boyitilgan holda yoritiladi.

Kalit so'zlar: frazeologik birliklar, idiomalar, maqollar, madaniy semantika, ingliz adabiyoti, o'zbek adabiyoti.

Til faqat aloqa vositasi emas, balki u xalqning tafakkuri, tarixi, qadriyatlari va madaniyatining aksidir. Ayniqsa, frazeologik birliklar – idiomalar, maqollar va doimiy iboralar – murakkab fikrlar va his-tuyg'ularni obrazli tarzda ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Ular tilga ma'no chuqurligi, ekspressivlik va estetik boylik bag'ishlaydi.

O'zbek va ingliz tillarining frazeologik tizimi boy bo'lib, har ikki tilda ham ushbu birliklar adabiy asarlarda keng qo'llaniladi. Ammo ular ortida yotgan dunyoqarash, tarixiy tajriba va madaniy kontekstlar o'ziga xosdir. Shu sababli, ularni solishtirish nafaqat lingvistik, balki lingvokulturologik tahlil uchun ham nihoyatda muhimdir.

Frazemalarning adabiy funksiyasi va madaniy aks sadosi
Frazemalar adabiy matnlarda obrazli ifoda, ekspressivlik, personajning til xususiyatlarini ochib berish, milliylikni ifodalash kabi vazifalarni bajaradi. Ingliz yozuvchilari singari, o'zbek yozuvchilari ham o'z asarlarida xalq tiliga yaqin, obrazli

ifodalar orqali real hayotni, xalqona tafakkurni aks ettiradi. Masalan, Abdulla Qahhor yoki Said Ahmad kabi yozuvchilar o'z hikoya va romanlarida frazemalarni xalqning og'zaki ijodidan olib, badiiy nutqni jonlantirishga erishgan [1].

Ingliz adabiyotida esa Charles Dickens, William Shakespeare kabi yozuvchilar asarlarida idiomalar yordamida jamiyat tanqidi, xarakter tafsifi yoki ijtimoiy jarayonlarning tahliliga erishadilar. Masalan, Shakespeare asarlarida “break the ice” yoki “green-eyed monster” kabi idiomalar obrazli va emotsional kuchga ega.

Madaniy yondashuv: O'xshash va farqli frazematik qadriyatlar
O'zbek frazeologiyasida jamiyat, oila, birdamlik, hurmat, sabr-toqat kabi qadriyatlar ko'p uchrasa, ingliz frazematikasida esa shaxsiy yutuq, vaqt qadri, mustaqillik va iroda kabi individualist g'oyalar ko'proq ifoda etiladi. Masalan:

- **O'zbekcha:** “Ko'r-ko'rona ergashmoq” – biror kishining fikrini tanqidiy fikrlamasdan qabul qilish (jamiyatga ishonch).

- **Inglizcha:** “Think outside the box” – andozadan tashqarida o'ylash (innovatsiya va individuallik) [2].

Bu farq, tabiiyki, frazemalarni tarjima qilishda muayyan qiyinchiliklar tug'diradi. Har doim ham bevosita tarjima ma'noni to'liq aks ettirmaydi, balki ekvivalentni madaniy kontekst asosida tanlash talab qilinadi.

Tahlil va solishtirma jihatlar: Ingliz va o'zbek frazemalari o'xshashligi va farqlari

Frazemalarning ingliz va o'zbek tillarida tutgan o'rni ko'plab umumiyliklarga ega bo'lishi bilan birga, ularning paydo bo'lishi, tuzilmasi, semantik yuki va madaniy asoslarida muhim tafovutlar mavjud. Quyida frazeologik birliklarning o'xshash va farqli jihatlari bir nechta mezonlar asosida tahlil qilinadi:

1. Maqsad va funksional o'xshashliklar

- Har ikki tilda frazemalar **obrazlilik, emotsionallik, nutqni boyitish va ta'sirchanlik** vazifalarini bajaradi [3].
- Ikkala tilda ham frazemalar **maqollar, idiomalar va doimiy iboralar** shaklida namoyon bo'ladi.

• Inglizcha “Don’t cry over spilt milk” va o‘zbekcha “O‘tgan ishga salovat” iboralari bir xil hayotiy falsafani – bo‘lib o‘tgan voqeani o‘ylab kuyinmaslik – ni ifodalaydi.

2. Madaniy asosdagi tafovutlar

• O‘zbek frazemalari ko‘proq **kollektiv qadriyatlar, oila, hurmat, sabrlilik**, va **sabr-toqat** bilan bog‘liq bo‘lsa, ingliz tilidagi frazemalar esa **shaxsiy erkinlik, individuallik, natijadorlik** va **tezlik** kabi g‘oyalarni ko‘proq ifodalaydi [4].

○ **O‘zbekcha:** “Ko‘pni ko‘rgan dono bo‘lur” – katta hayotiy tajribaga ega bo‘lgan kishi aqlli bo‘ladi.

○ **Inglizcha:** “Live and learn” – har bir tajribadan saboq olib yashash kerak.

○ Har ikki ibora tajribaning ahamiyatini ko‘rsatsa-da, o‘zbekcha ifodada katta yoshli insonlarning tajribasiga urg‘u beriladi, inglizchada esa hayotiy davomiy o‘rganish jarayoni ilgari suriladi [5].

3. Metaforik asos va tasvir vositalari

• O‘zbek tilida frazemalar ko‘pincha **tabiat, hayvonot, dehqonchilik**, va **yurtparvarlik** obrazlariga asoslanadi.

○ Masalan: “Otning bo‘yni qisqa” – yovuz inson uzoqqa bormaydi.

• Ingliz tilida esa **urbanistik, texnologik, vaziyatli** yoki **tashqi muhit bilan aloqador** metaforalar keng tarqalgan.

○ Masalan: “Hit the nail on the head” – ayni gapni topmoq (aniq fikr bildirish) [6].

• Har ikki tilda hayvon obrazlari uchrasa-da, ularning tanlovi va semantik yuki farqlidir. O‘zbekcha: “Tulkining qirq hiylasi bor” (ayyorlik), inglizcha: “A wolf in sheep’s clothing” (yovuz niyatni yashirish).

4. Grammatika va tuzilma farqlari

• O‘zbek tilidagi frazemalar ko‘pincha **murakkab gaplar, kontekstga bog‘liq ma’no** yoki **metonimik ifodalar** bilan tavsiflanadi [7].

◦ Masalan: “Ko‘zi ochiq, suvi yo‘q” – tajribali ko‘rinadi, lekin amalda ojiz.

• Ingliz frazemalari esa odatda **lakonik** va **qisqa** bo‘lib, ko‘proq **fe‘lli iboralar** yoki **ikkita-uchta so‘zli** konstruktsiyalar ko‘rinishida bo‘ladi.

◦ Masalan: “Bite off more than one can chew” – haddan ortiq majburiyat olish.

5. Tarjima qiyinchiliklari

• Tarjimada frazemalarning **to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalenti mavjud bo‘lmasligi** sababli, tarjimon ko‘pincha ma’no, konnotatsiya va madaniy moslikni hisobga olib ekvivalent ifoda topishi zarur.

◦ Masalan: “Don’t judge a book by its cover” – tashqi ko‘rinishga qarab baho berma. O‘zbekcha muqobili: “Qop-qop ichida nima borin bilmassan” [8].

Struktura va lingvistik xususiyatlar

O‘zbek tilida ko‘pchilik frazemalar murakkab sintaktik qurilmalarga ega: “To‘ni ichkaridan bo‘lmoq” kabi iboralar kontekstda ko‘p ma’noli bo‘lishi mumkin. Ingliz tilida esa, idiomalar odatda ixcham va lakonik bo‘ladi: “Let the cat out of the bag” – sirni aytib qo‘ymoq [9].

Bu grammatik farqlar tarjima jarayonida semantik yo‘qotish yoki noto‘g‘ri talqinga olib kelishi mumkin. Shuningdek, inglizcha iboralarda pragmatik funksiya – ya’ni nutqdagi niyat (masalan, kinoya, ijtimoiy tanqid) ko‘proq yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili til va madaniyat o‘rtasidagi chuqur aloqani ochib beradi. Har ikki til o‘z frazemalari orqali insoniy hissiyotlar, qadriyatlar va hayotiy tajribalarni ifodalaydi, biroq bu ifoda uslubi va semantik asosda sezilarli farqlar mavjud.

Adabiyotda frazemalarning qo'llanilishi nafaqat badiiy go'zallikni oshiradi, balki milliy ong, dunyoqarash va madaniy kodlarni yetkazishda muhim vositadir. Frazemalar tarjimasida esa faqat til emas, balki madaniyatlararo kompetensiya ham zarur bo'ladi. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, frazeologik birliklar har bir millatning madaniy "ko'zgusi" bo'lib, ularni o'rganish orqali xalqning ruhiy olami, tarixiy xotirasi va ijtimoiy qadriyatlariga chuqur kirib borish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cowie, A. P. (1998). *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*. Oxford University Press.
2. Kunin, A. V. (1996). *English Idioms: A Cultural and Linguistic Commentary*. Moscow: Vysshaya Shkola.
3. Fernando, C. (2016). *Idioms and Idiomaticity*. Oxford University Press.
4. McCarthy, M., & O'Dell, F. (2017). *English Idioms in Use: Advanced*. Cambridge University Press.
5. Bobojonova, N. (2020). "O'zbek tilidagi frazeologizmlarning madaniy xususiyatlari", *Filologiya masalalari*, №3, 45–52.
6. Isoeva, B. A. (2022). "FRAZEOLGIK BIRLIKLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI", *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(4), 196–200.
7. Tasheva, D. S., & Kubaeva, N. A. (2022). Modern educational technologies in the aspect of a student-centered approach in teaching foreign languages. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, 12, 35.
8. Nafisa, K., & Kamola, A. (2024). The problem of teaching students lexical and phraseological features in translation studies of phrasal verbs in English and Uzbek languages. *Eurasian Journal of Academic Research*, 4(10), 39-42.
9. Nafisa, K., & Matluba, D. (2023). Psychological and pedagogical aspects of research into the problem of bilingual foreign language teaching. *Conferencea*, 31-34.